

2. В Україні діяльність служб безпеки недержавних суб'єктів господарювання на законодавчо-нормативному рівні не врегульована, що створює передумови для порушення прав особистості й інтересів учасників господарської діяльності;

3. На наше переконання, необхідно посилити лобіювання ухвалення Верховною Радою закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» і на його базі розробити єдину концепцію економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел:

1. Дерев'янко Б. В. Забезпечення прав власників майна приватних ВНЗ при їх реорганізації / Б. В. Дерев'янко // Форум права. — 2010. — № 4. — С. 286—291 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10dbvpir.pdf>.

2. Дерев'янко Б. В. Правові питання підвищення ефективності використання майнової основи господарювання навчальних закладів / Б. В. Дерев'янко // Вісник господарського судочинства. — 2012. — № 4. — С. 56—65.

3. Про охоронну діяльність: Закон України від 22 березня 2012 року № 4616-VI / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 2. — Ст. 8.

4. Краснощёков А. Сценарии развития рынка охраны Украины / А. Краснощёков // Охранная деятельность [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.psj.ru/saver_people/detail.php?ID=67557.

5. Агентство индустриального маркетинга [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.aimarketing.info/ru/rynki/ohrannyye_uslugi_i_bezopasnost.htm.

6. Про приватну детективну (розшукову) діяльність: проект закону України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF4UO00I.html.

УДК 347.4

Кузьменко Сергій Георгійович

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, доктор наук з держ.управління, доцент

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ДЕЯКИХ СИСТЕМ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

В статті проведено аналіз деяких систем пенсійного страхування. Визначено місце і роль цивільного законодавства у системі пенсійного страхування. Розглянуто сучасний стан пенсійного забезпечення. Визначено рівень розвитку приватних пенсійних фондів і страхування пенсій.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, пенсійна система, обов'язкове пенсійне страхування, реформа пенсійної системи, солідарна пенсійна система, накопичувальна пенсійна система

В статье проведен анализ некоторых систем пенсионного страхования. Определено место и роль гражданского законодательства в системе пенсионного страхования. Рассмотрено нынешнее состояние пенсионного обеспечения. Определен уровень развития частных пенсионных фондов и страхования пенсий.

Ключевые слова: пенсионное обеспечение, пенсионная система, обязательное пенсионное страхование, реформа пенсионной системы, солидарная пенсионная система, накопительная пенсионная система

The article analyzes some of pension insurance. The place and role of civil law in the system of pension insurance. Review the current state of the pension system. The level of private pension funds and pension insurance.

© Кузьменко Сергій Георгійович, 2014

Keywords: *pension, the pension system, mandatory pension insurance, pension reform, solidarity pension system, funded pension system*

Практично кожна людина на протязі свого працездатного періоду життя бере участь у формуванні особливого фонду – пенсії, яка повинна забезпечити їй гідний рівень життя після виходу на пенсію. Нині в Україні розробляються заходи, спрямовані на створення нової, більш ефективної системи пенсійного страхування, яка буде здатна забезпечити життя, а не виживання пенсіонерів. Значний внесок у дослідження цих проблем серед вітчизняних вчених зробили І. Шклярська, В. Присяжнюк, В. Бакуменко, О. Поліщук, М. Демченко, О. Орловський, І. Гнибиденко, О. Кириленко, А. Сидорчук та ін. Але, незважаючи на широкий спектр досліджень даного спрямування, постійно існує необхідність подальшого опрацювання розвитку, удосконалення та законодавчої регламентації системи пенсійного страхування.

Метою статті є проведення правового аналізу деяких систем пенсійного страхування через призму цивільного законодавства про пенсійне забезпечення.

Збільшення кількості пенсіонерів, зміна соціальних цінностей та неефективна соціальна політика, в результаті яких зростає навантаження на працюючу частину населення і на бюджет країни, зумовлюють необхідність реформування пенсійної системи.

Пенсійна система є невід'ємним елементом економічної системи країни. Вона значно впливає на інші елементи економічної системи та піддається відповідному впливу з їх сторони [1].

Проблема утримання громадян, які втратили працездатність, існувала у всі часи. Протягом багатьох віків літні люди працювали до тих пір, поки могли забезпечити своє незалежне існування, а потім, із втратою працездатності, переходили на посилене утримання своєї сім'ї або сільської громади.

З розвитком у середні віки ремісництва і його корпоративних структур (цехи, гільдії) виникають деякі елементи страхування життя на основі статутів або тимчасових угод. Спочатку, як єдиний страховий випадок при особистому страхуванні у межах цехової взаємодопомоги, розглядалася смерть члена союзу. Згодом перелік страхових випадків був розширений до виплат допомоги членам сім'ї загиблого і пенсій з інвалідності, внаслідок нещасного випадку на виробництві. Фонди для вказаних матеріальних виплат формувалися за рахунок вступних членських внесків.

Значну роль у подальшому розвитку особистого страхування відіграли англійські страхові товариства, які вже з кінця XVIII століття вводили і відпрацьовували основні елементи і методи страхування життя з використанням економіко-статистичних прийомів для побудови таблиць смертності й проведення актуарних досліджень. Паралельно в самій Великій Британії та інших країнах почали виникати інститути соціальної взаємодопомоги, добродійності, громадського піклування, у яких використовувалися свої місцеві традиційні системи, створювані на основі законодавства про бідних, пенсійного забезпечення військових і державних службовців, страхування життя.

Наприкінці XVIII і початку XIX століття з виникненням великого промислового виробництва, посиленням урбанізації та індустріалізації суспільного життя були створені економічні передумови для появи принципово нових видів страхування непрацездатних. Капіталістичний: спосіб організації виробництва зруйнував патріархальну систему самоутримання і сімейного забезпечення непрацездатних, вносячи до життя суспільства поняття соціальних ризиків втрати заробленої плати найнятих робітників; соціальної незахищеності в умовах міського життя (без підтримки общини і великої сім'ї), підвищеного рівня економічних ризиків.

Така ситуація незмінно привела до думки, що в оплаті найманої праці доцільно передбачити деяку частку, яка б резервувалася в спеціальних відособлених від підприємств фондах для задоволення потреб працівника і членів його сім'ї на випадок втрати працездатності, пов'язані з хворобами, інвалідністю на виробництві, старістю і втратою годувальника.

Батьківщиною нової системи соціального захисту працюючого населення за правом вважається Німеччина, яка наприкінці XIX століття послідовно ухвалила такі закони: про обов'язкове страхування на випадок хвороби (1883 р.), про страхування від нещасних випадків на виробництві (1884 р.), про обов'язкове страхування з інвалідності і через старість (1895 р.) [2].

Суть самої системи полягала в тому, що кожна особа, яка відповідає вимогам указаним в законах, підлягала страхуванню незалежно від власної волі. Внески на страхування сплачувалися не лише працюючим за наймом, але й підприємцем. Забезпечення здійснювалося на основі правових норм, що давало можливість застрахованому мати тверді гарантії отримання допомоги. Визначалися єдині умови і розміри забезпечення. Така система поза сумнівом мала переваги перед раніше виниклою формою добровільного страхування, оскільки охоплювала більшість працюючого населення і гарантувала безумовне виконання зобов'язань перед застрахованими при настанні страхового випадку [2].

Визначальним значенням для неї стали однорідність і спільність інтересів страхованих при солідарному перерозподілі коштів, коли матеріальне забезпечення окремої людини при настанні страхового випадку здійснювалося за рахунок загальних коштів страхового співтовариства.

Надалі система набула назви «обов'язкового соціального страхування» і вже на початку XX століття з урахуванням національних особливостей була законодавчо прийнята в промислово розвинених країнах того часу: Великій Британії, Франції, Росії.

Нині обов'язкове соціальне страхування діє в більшості країн світу, за винятком окремих малорозвинених країн Азії, Африки і басейну Тихого океану. Так, у загальній декларації прав людини, прийнятій в 1948 р. на Генеральній Асамблеї ООН, було проголошено право кожної людини на матеріальне забезпечення на випадок безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, настання старості або іншого випадку втрати коштів для існування через незалежні від неї обставини. Засадничим документом при визначенні міжнародних стандартів соціального захисту населення стала Конвенція № 102 Міжнародної організації праці (далі – МОП) 1952 р. про мінімальні норми соціального забезпечення. Вона зокрема встановила наступні його види: допомога через старість, при нещасних випадках на виробництві, з інвалідності, у випадку втрати годувальника, з вагітності та інші [3].

Усі наступні конвенції і рекомендації МОП у визначенні набутих прав, або тих, що набуваються або або працюючими непрацездатними в галузях обов'язкового соціального страхування ґрунтувалися на перерахованих стандартах. У Статуті Міжнародної Асоціації соціального забезпечення (далі – МАСЗ) галузями обов'язкового соціального страхування визнаються: страхування від нещасних випадків на виробництві та (або) професійних захворювань, страхування через старість та (або) інвалідності та (або) у випадку втрати годувальника, страхування від безробіття, сімейна допомога. Відповідні положення закріплені також у статтях 12-17 Європейської соціальної хартії 1996 р. [4, с. 9].

Найбільшу питому вагу в перерахованих галузях займають пенсії через старість, з інвалідності та у випадку втрати годувальника, на які припадає від 40 до 63 % загальних витрат на соціальне страхування.

Обов'язкове страхування через старість, з інвалідності і у випадку втрати годувальника об'єднані в єдине стійке поняття «обов'язкове пенсійне страхування». На відміну від інших напрямів страхування, у яких виплати зі страхових фондів мають короткочасний характер (наприклад: допомога з безробіття і пологів), в обов'язковому пенсійному страхуванні пенсії виплачуються протягом тривалого періоду часу і, як правило, довічно.

У більшості країн національні системи обов'язкового пенсійного страхування були засновані на примусовому страхуванні всіх найманих працівників незалежно від виробництва, де застосовуються їх праця, їх професійна підготовка і ступінь кваліфікації, вік, стать і стан здоров'я. Основний принцип обов'язкового пенсійного страхування полягає в солідарності працівників і підприємців у сплаті страхових внесків і перерозподілі закумуляованих коштів на користь тих, хто мають потребу при настанні страхового випадку, втрати заробітку в результаті досягнення пенсійного віку (непрацездатність через старість), установлення інвалідності (стійка, тривала втрата працездатності), смерті працівника (утримання малолітніх і престарілих осіб, які знаходилися на утриманні померлого).

Незважаючи на деякі відмінності в підходах до обов'язкового пенсійного страхування до середини ХХ ст. склалися його головні ознаки, наявні в усіх відомих системах: усі види обов'язкового пенсійного страхування мають примусовий (обов'язковий) характер; обов'язкове пенсійне страхування фінансується за рахунок страхових внесків працедавців і найнятих робітників з можливою додатковою участю держави; страхові внески акумулюються в спеціальних фондах (касах), які виплачують пенсії та (або) допомогу; надлишкові кошти від надходжень (доходів), що перевищують витрати на виплату пенсій і допомоги інвестуються, з метою отримання додаткових доходів; право на матеріальну виплату (пенсія або допомога) залежить від страхового стажу (період сплати страхових внесків), без урахування будь-яких критеріїв потреби у додаткових джерелах доходу; розмір страхових внесків і розмір виплат залежить в основному від заробітку або доходу застрахованого.

Реформування пенсійної системи співпало з ринковою перебудовою економіки в цілому і завдало додаткових проблем та труднощів. На розбалансування пенсійної системи активно впливають наслідки глибокої соціально-економічної кризи, падіння рівня зайнятості населення, тінізація економіки та низький рівень доходів населення в цілому [5].

Важливою складовою пенсійної реформи є розвиток недержавного пенсійного забезпечення. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» визначає правові, економічні та організаційні засади недержавного пенсійного забезпечення в Україні та регулює правовідносини, пов'язані з цим видом діяльності [6].

Сутність реформи полягає у переході до трирівневої пенсійної системи: перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, третій – система недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ). Правові засади реформування системи пенсійного забезпечення регламентуються Законами України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [7] та «Про недержавне пенсійне забезпечення» [8], які набули чинності з 1 січня 2004 р., нова редакція яких є дійсною з 1 січня 2015 р. Однак, повномасштабне здійснення пенсійної реформи, зокрема початок впровадження другого рівня пенсійної системи, відкладається з року на рік. Ще у 2009 р. уряд затвердив концепцію проведення реформи, згідно з якою: 2010-2014 рр. – реалізація заходів з підготовки впровадження другого рівня пенсійної системи, а 2014-2017 рр. – безпосереднє його запровадження [9]. При цьому, якщо перша та третя частина пенсійних виплат на сьогодні в Україні функціонують, то

питання запровадження накопичувальної частини пенсії – залишається відкритим і нерозв'язаним [10].

Наявна солідарна система пенсійного забезпечення є соціально несправедливою, у першу чергу і найбільшою мірою стосовно найбідніших верств населення. У мільйонів сільських пенсіонерів середня пенсія становить лише 949 грн., тим часом як у декого вона перевищує 14 тис. грн. Особливо обділені пенсіонери, які одержували високі заробітки і сплачували великі суми страхових внесків, але не належать до пільгових категорій і одержують пенсії відповідно до закону «Про пенсійне забезпечення». Розмір трудових пенсій слабко залежить від трудового стажу і сплачених пенсійних внесків. Через обмеження максимального розміру пенсій, які призначалися відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення», дві третини колишніх працівників та службовців отримують майже однакові пенсії. Наприклад, розмір мінімальної пенсії шахтаря на сьогодні складає 2847 грн. Ефективність пенсійного реформування залежить від того, як вона оцінюється самим населенням. Чи є вона, на його думку, справедливою. У теперішній час у людей похилого віку, завдяки різним технологіям розрахунку пенсій, різні пенсії. Адміністративне управління зростанням розмірів пенсій згладжує «трудове» навантаження особистого вкладу пенсіонера за період продуктивної праці. Але така система не має нічого спільного з соціальною справедливістю. Відтак зараз у нас відбувається регресивний перерозподіл коштів у пенсійній системі: не від багатих, а, навпаки, від бідних – до багатих [1].

У першому випадку встановлюється залежність розміру пенсії від страхового стажу, рівня оплати праці, страхових внесків і таке інше, але сама пенсія формується за солідарним (розподільним) принципом, тобто коли нинішнє покоління працюючих, фінансує попередні за рахунок страхових внесків, зібраних у поточному часі. З цього можна дійти висновку про те, що рівень благополуччя пенсіонерів повністю залежить від економічного стану і матеріального утримання нині працюючих і їх кількості.

У накопичувальній моделі пенсійної системи індивідуальні страхові внески акумулюються на іменному пенсійному, рахунку, а потім через систему спеціалізованих фінансових організацій розміщуються на фінансовому ринку з метою їх збільшення. Перевага такої моделі полягає в її незалежності від демографічних змін як працюючих, так і тих, хто вже вийшли на пенсію. Участь держави в такій системі зводиться до контролю за діяльністю спеціалізованих фінансових організацій і забезпечення правових гарантій пенсійних накопичень.

Накопичувальна пенсійна система дає можливість ефективно використовувати накопичені кошти для економічних потреб держави. Крім того, вона забезпечує диференціацію розмірів пенсій за накопиченими коштами на індивідуальних пенсійних рахунках та ефективно інвестування цих накопичень. Можна сказати, що накопичувальна система більшою мірою відповідає принципам ринкового господарювання ніж розподільна і цілком поєднується з системою конкуруючих пенсійних фондів, що дає змогу впровадити ринкові начала в саме пенсійне страхування і знизити економічне навантаження на державні потреби [11].

Проте за всієї привабливості переходу обов'язкового пенсійного страхування на накопичувальні принципи варто враховувати, що пенсійна система отримує незалежність від демографічних тенденцій, але потрапляє в залежність від темпів економічного зростання країни, інфляції та інших економічних макропоказників.

Ці і ряд інших чинників змушують багато урядів держав підходити до реформування своїх пенсійних систем дуже обережно і зважено. Найбільш поширеною формою модернізації національних пенсійних систем з урахуванням підтримки фінансової стійкості пенсійного забезпечення сьогодні є змішана форма, коли

поступово в домінуючу розподільну модель впроваджуються накопичувальні елементи.

Сучасний стан пенсійного забезпечення характеризується наявністю громадян, яким встановлено дострокові пенсії. За останні десять років коло осіб, які мають право на дострокову пенсію за професійною ознакою, суттєво розширилося. Політика держави відносно бездумного скорочення штатів, наприклад, правоохоронних органів привела до появи великої кількості «молодих» пенсіонерів. Так, в 1971 році її одержували 7 відсотків від усіх пенсіонерів, то в 2010 році – вже 20 відсотків. У 2010 році 30 відсотків людей, які вийшли на пенсію, були молодші від загального пенсійного віку. Подібна динаміка перш за все характерна для пенсій, призначених відповідно до Закону України «Про міліцію» та до статті 13 Закону України «Про пенсійне забезпечення» (за списками на пільгове пенсійне забезпечення за ознакою шкідливості та важкості умов праці – списки № 1 і № 2). Додамо, що проблема реформування пенсійного забезпечення, яка почалася в Україні не має способів ефективного розв'язання складних питань стосовно списку № 1 і списку № 2 [5].

Рівень розвитку приватних пенсійних фондів і страхування пенсій в тій або іншій країні залежить від рівня охоплення і надання пенсійних послуг з утримання непрацездатних державною пенсійною системою. Найбільшого поширення приватні або виробничі пенсійні фонди набули в США і Великій Британії, тоді як в країнах Скандинавії, Німеччині, Австрії – найменше через високорозвинені державні розподільні пенсійні системи в цих країнах.

На сьогодні в Україні процедура призначення та перерахунку пенсій надто складна та непрозора. Чинну пенсійну систему регулює понад 27 законодавчих актів і величезна кількість нормативно-правових документів. Це викликає непорозуміння та справедливі нарікання громадян. Ситуація погіршується тим, що приблизно 5 млн. чол. в Україні працюють за кордоном. Заробітну плату вони отримують, але відрахування до Пенсійного фонду не сплачують. Таким чином напружена демографічним чинником ситуація ускладнюється додатковим розривом між кількістю платників внесків та одержувачів пенсій за рахунок високої кількості тих, хто працює за кордоном. Наявність великої кількості законів та правових норм є, на нашу думку, ознакою недосконалості пенсійного законодавства, яке потребує суттєвої доробки [1].

За джерелами фінансування можна виокремити ще дві основні групи пенсійних систем, які називаються бюджетними (нефондовані) і страхові (фондовані) [12, с. 34]. Для більшості пенсійних систем характерне систематичне довгострокове накопичення коштів для забезпечення виплат пенсій, а баланс внесків і виплат визначається на основі страхових принципів.

До нефондованих систем можна віднести державні пенсійні фонди, які не займаються інвестуванням вільних коштів з метою отримання додаткових грошових надходжень. Вони існують за рахунок свого бюджету (аккумуляція страхових внесків і їх розподіл на поточні виплати).

У зв'язку з тим, що пенсійні фонди відіграють соціально значущу роль у сучасному суспільстві, в більшості держав жорстко регламентується їх діяльність. Зокрема, регламентовані і стандартизовані фінансова звітність, методи визначення зобов'язань перед учасниками фондів, формування інвестиційного портфеля і т. д. Фонди зобов'язані подавати в контролюючі органи щорічні підсумки перевірок своєї діяльності, що проводяться незалежними актуаріями і аудиторами.

У той же час кожен пенсійний фонд є самостійною юридичною і фінансовою організацією, не пов'язаною з державною системою пенсійного забезпечення населення і працює згідно з власними правилами або статутом. Пенсійний фонд не відповідає за зобов'язковими організацій, при яких він створений і персонал яких обслуговує. Проте в

окремих випадках правила фонду можуть містити положення, відповідно до яких організація, що заснувала його, зобов'язана погасити або, принаймні, скоротити поточний дефіцит фонду. В основу більшості пенсійних фондів покладений принцип повного самофінансування (фондування) пенсії.

Учасником пенсійного фонду (обов'язковим або добровільним) є працівник на постійній або тимчасовій роботі в організації, на яку поширюється діяльність фонду. Фізична особа може послідовно брати участь, у декількох пенсійних фондах у зв'язку зі зміною роботи. Відповідно в кожному фонді ця особа забезпечує себе деякою часткою майбутніх пенсійних виплат.

Інвестиційний процес, що проходить в пенсійному фонді, можна умовно розбити на два етапи. На першому етапі, завдяки надходженню страхових внесків або платежів, створюється резерв. При цьому накопичення коштів відбувається прискорено, оскільки отримані грошові кошти постійно інвестуються для отримання прибутків і не витрачаються. На другому етапі починається повернення інвестицій у вигляді виплати пенсії. Теоретично створений пенсійний резерв до кінця життя пенсіонера має бути вичерпаний.

Водночас, через різну тривалість життя учасників фонду, точного балансу внесків і виплат для окремо взятого застрахованого отримати не можна. Наближення до цього балансу можливо тільки за групою людей одного віку і статі. Тому і у виробничому пенсійному фонді, і за індивідуального страхування пенсії використовуються ідентичні страхові принципи і актуарні розрахунки.

Наявні у світі системи пенсійного страхування різноманітні і не повторюють одна одну. Вони були побудовані винятково виходячи з національних інтересів і соціально-економічних умов у період їх створення. Проте можна зазначити, що кожній економічній формації відповідали свої специфічні види страхування при настанні страхових випадків, що стосуються стійкої втрати заробітку у зв'язку зі старістю, інвалідністю або смертю годувальника [13].

Всесвітнє старіння населення, збільшення тривалості життя, зменшення кількості працюючих примушують шукати нові шляхи в подальшому розвитку пенсійного страхування.

Недержавне пенсійне забезпечення являє собою складову частину системи пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб у формуванні пенсійних нагромаджень, додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Одним із суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення є страхові організації які здійснюють свою діяльність шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду, результатом яких є подолання бідності та забезпечення гідного рівня життя пенсіонерів [14].

Висновок. Вважаємо, що найбільш ефективним способом переходу від однієї системи пенсійного забезпечення до іншої є тимчасове співіснування нової та старої пенсійних систем (стара пенсійна система зазвичай включається до нової і поступово змінюється так, щоб бути першим її рівнем), при якому відрахування від роботодавців та нині працюючих робітників направляються до солідарної й накопичувальної систем одночасно. При цьому встановлюється порядок, за яким робітники можуть вийти з солідарної та приєднатися до накопичувальної пенсійної системи: він може бути добровільним чи обов'язковим. Тільки поступовий перехід від розподільної (солідарної) пенсійної системи до накопичувальної дозволить уникнути надалі демографічних негативних явищ у пенсійному страхуванні, а розвиток поряд із державним приватних

інститутів пенсійного страхування позитивно відіб'ється на фінансовому ринку і в цілому на економіці та соціальній політиці держави.

Список використаних джерел:

1. Сутність пенсійного страхування. [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://revolution.allbest.ru/bank/00264196_0.html
2. Шклярська, І.Ю. Світовий досвід запровадження пенсійних реформ // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Управління». Вип. 4(6). Державне управління та місцеве самоврядування [Текст] / І.Ю. Шклярська / За заг. ред. В.К. Присяжнюка, В.Д. Бакуменка. – К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, 2008. – С. 244 – 252.
3. Конвенція Міжнародної Організації Праці «Про мінімальні норми соціального забезпечення» № 102. [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.ilo.org.
4. Збірник нормативних документів про соціальні послуги / Європейська соціальна хартія, Страсбург, 3 травня 1996 року [Текст] / Офіц. пер. в рамках проекту «Застосування інформаційно-комунікаційних технологій в процесі розробки муніципальної програми впровадження системи надання соціальних послуг в м.Чернівці» Міжнародного фонду «Відродження», 15.12.2005 р. – 175 с.
5. Сутність пенсійного страхування. [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://studopedia.net/11_94542_sutnist-pensiynogo-strahuvannya.html
6. Поліщук О.А. Реформування пенсійного страхування в Україні – актуальна необхідність сьогодення. [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.rusnauka.com/11_EISN_2010/Economics/63995.doc.htm.
7. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1058-15>.
8. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 № 1057-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1057-15>.
9. Демченко М.В. Сучасний стан та проблеми розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні// Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20. – С. 9-12.
10. Орловський О.Я. Пенсійне законодавство України: питання застосування й ефективності// Науковий вісник Чернівецького університету. – 2008.-№478. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://lawreview.chnu.edu.ua/article.php?lang=ua&visnuk=38&article=859>.
11. Гнибиденко І. Пенсiонная реформа в Украине: состояние, проблемы, перспективы [Текст] / И. Гнибиденко // Экономика Украины. – 2007. – № 4. – С. 4-11.
12. Статут міжнародної Асоціації соціального забезпечення. – Женева. МАСО. 2000. – С. 34
13. Господарське право. Навчальний посібник / За ред.. М.Л. Шелухіна. [Вишневецька В.О., Грудницька С.М. та ін.]. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 616 с.
14. Кириленко О. Недержавні пенсійні фонди на фінансовому ринку: Світовий досвід та реалії України / О. Кириленко, А.Сидорчук // Світ фінансів. – 2005. – № 3-4. – С. 11-13.